

Світлана КАПКО,
*науковий співробітник
наукової бібліотеки
Полтавського краєзнавчого
музею імені Василя Кричевського,
м. Полтава, Україна*

**ОСОБОВІ ФОНДИ ПИСЬМЕННИКІВ І ЖУРНАЛІСТІВ
У НАУКОВОМУ АРХІВІ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАВЧОГО
МУЗЕЮ ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО**

Науковий архів музею – один із важливих підрозділів, без яких неможлива повноцінна наукова робота співробітників. У Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського архів діє як структурний підрозділ наукової бібліотеки музею. Основна частина його фондів формується із робочих документів – протоколів науково-методичної ради, планів роботи, звітів, матеріалів польових досліджень, праць наукових співробітників музею та зібраних ними етнографічних і краєзнавчих матеріалів.

Майже 10 тис. справ, наявні на сьогодні, систематизовані у 35 архівних фондів, більшість із яких мають офіційне походження і відображують історію та діяльність музею або його окремих відділів у різні роки існування, а також деяких інших установ і організацій, які передали свої документи на збереження. Частина документів має особове походження і була передана на постійне збереження у науковому архіві нашими шанованими земляками, науковцями або краєзнавцями. Ці матеріали – листи, спогади, світлини – здебільшого розподілені по різних фондах, за хронологічною і тематичною систематизацією. Вони надзвичайно цікаві для дослідників тим, що у кожному нерегламентованому та індивідуально неповторному документі міститься по своєму унікальна інформація з різних проявів життя держави та суспільства. «Важко переоцінити їх значення у відображенні будь-яких подій і процесів історичної дійсності, навіть у разі, якщо вони достатньо представлені документами установ і організацій. Інформація, що міститься в документах

особового походження, з одного боку, дає уявлення про стан суспільства і місце особи в соціумі, а з другого – дозволяє відобразити історичний процес через суб'єктивне сприйняття особистістю. Індивідуальна стратегія життєвого шляху особи – історія її розвитку, виражена у подіях, вчинках, намірах, поглядах та отриманих результатах, дає змогу побачити її як учасника певного відрізка суспільного життя, виявити ті особливості, які несуть у собі “дух часу”. Традиційно, що саме документи особового походження є невичерпним джерелом з історії всіх проявів інтелектуальної і громадської думки, а відтак, їх особливе значення спонукає до вивчення тих напрямів людської діяльності, де на перший план виступає індивідуальна творчість» [13].

Справжньою окрасою і гордістю архіву є особові фонди. За визначенням, такими вважаються архівні фонди, що мають особове походження й складаються з документів, утворених і зібраних фондоутворювальним (фізичною особою), та долучених до них документів, пов'язаних із життям, творчістю й вшануванням пам'яті цієї особи [2].

У науковому архіві Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського на сьогодні налічується вісім особових фондів, половина з яких – це фонди письменників і журналістів: Петра Ротача, Олеся Юренка, Володимира Карпенка, Валентини Волошиної.

Найстарішим із них є Фонд №12 – Особовий фонд Петра Ротача.

Петро Петрович Ротач (1925–2007) – відомий в Україні та за її межами письменник, публіцист, літературознавець і фольклорист. Він є уродженцем історичної території Полтавщини, з Полтавою пов'язане все його життя і творчість. Працював учителем мови і літератури, бібліотекарем, викладачем Полтавського інженерно-будівельного інституту, методистом культосвітньої роботи при Полтавському обласному управлінні культури, а після виходу на пенсію (1985) цілком віддався літературній та науковій праці. П. Ротач був відомим краєзнавцем, великим патріотом рідної землі, другом Полтавського краєзнавчого музею. Він глибоко досліджував життя і творчість Т. Шевченка, І. Котляревського, Л. Боровиковського, багатьох інших наших відомих

земляків, та робив усе можливе, щоб повернути із забуття імена славних, але несправедливо замовчуваних українців – Г. Коваленка, Г. Майфета, Л. Рися та інших. Підтримував робочі і приватні зв'язки із українцями діаспори, співпрацював із різними україномовними виданнями за кордоном (за що майже 40 років перебував під постійним наглядом КДБ), стояв біля витоків Товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка, згодом «Просвіти», Товариства «Зелений світ» у Полтаві.

Петро Ротач – лауреат багатьох обласних літературно-мистецьких премій і відзнак, почесний член Всеукраїнської спілки краєзнавців (1993) та Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка (1998) [3].

Особовий фонд Петра Ротача в науковому архіві Полтавського краєзнавчого музею був започаткований у квітні 1991 року самим Петром Петровичем, який передав на постійне зберігання частину своїх рукописів і зібраних ним краєзнавчих матеріалів, а також періодичних видань із власної бібліотеки. Пізніше фонд доповнювався, впорядковувався, і на сьогодні нараховує 130 справ (теки формату А4, окремі аркуші А3), розділених на три описи: Опис 1: Рукописи, листи, публікації із особистого архіву Петра Ротача (126 справ); Опис 2: Премія Полтавської обласної ради імені Петра Ротача (2 справи); Опис 3: Вшанування пам'яті П. П. Ротача; біографічні дослідження про нього (2 справи) [8].

У 2002-2003 роках на постійне зберігання до Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського Юрієм Юренком, сином і спадкоємцем відомого українського поета, прозаїка, журналіста та музейника **Олександра Степановича Юренка (1912–1990)**, був переданий його особистий архів, документи і книги з якого були розділені між фондами музею, науковою бібліотекою і науковим архівом [1].

Життя Олександра (Олеся) Юренка нерозривно пов'язане з Полтавщиною. Тут він довгий час жив, працював у редакції «Зорі Полтавщини», очолював Полтавську організацію Спілки письменників України та обласне літературне об'єднання «Ворскла». Був директором літературно-

меморіальних музеїв Максима Горького в Мануйлівці та Давида Гурамішвілі в Миргороді. Перу письменника належать збірки поезій «Полтавське літо» (1953), «В тополінім краю» (1959), «Неспокійні стежки» (1961), збірка оповідань «Ганнуся» (1965), багато інших поетичних, прозових та публіцистичних творів [12].

Фонд 15 наукового архіву музею, або Особовий фонд Олеся Юренка, складає його епістолярна спадщина. З кінця 30-х років і впродовж всього свого життя він активно листувався майже із 500 особами, більшість із яких – це радянські поети, письменники, літературні критики. Листи надходили Олеся Степановичу зі всієї України, від Ужгорода до Луганська і Криму, а також із великих міст та невеличких селищ майже всіх республік СРСР. Серед його кореспондентів були і такі класики літератури, як О. Гончар, О. Вишня, А. Малишко, М. Бажан, і зовсім юні початківці. У більшості випадків листування носило емоційний, товариський характер, являло собою багаторічний живий обмін новими враженнями, віршованими і прозовими літературними дописами і, звичайно ж, привітаннями з усіма значними особистими подіями та державними святами. Всі отримані листи Олександр Степанович акуратно зберігав, часто разом із копіями своїх відповідей та власноручними примітками, тож більшість справ зберігаються саме в тому вигляді, у якому були впорядковані фондоутворювальником [6, с. 333]

Особовий фонд Олеся Юренка налічує 439 справ. Це канцелярські теки формату А4, у кожній з яких знаходяться оригінальні рукописні або машинописні листи та поштові листівки від одного із респондентів [9].

Епістолярії письменників багаті на яскраві описи, біографічні і побутові подробиці, і, безсумнівно, становлять значну наукову цінність для літературознавців, краєзнавців, істориків – дослідників життя і творчості самого О. Юренка та його дописувачів. Фонд активно використовується у науковій роботі, за його матеріалами опубліковані наукові статті та іменний покажчик [5; 6; 7].

Особовий фонд Володимира Карпенка з'явився в музейному архіві у 2023 році з ініціативи наукових співробітників науково-дослідного експозиційного відділу природи. **Володимир Пилипович Карпенко (1935–2022)** – український письменник (псевдонім Влад Землянин), геолог. Закінчив Роменську середню школу № 3 (у 1953 році), геологічний факультет Московського державного університету імені М. В. Ломоносова (у 1960 році). Працював геологом на Алтаї, у Криму, Якутії, Середній Азії (1960-1962). Після укусу енцефалітного кліща став інвалідом праці II групи (1962), змушений був змінити молоток геолога на перо письменника. Закінчив Літературний інститут імені О. М. Горького (у 1973 році). Автор романів «Амба», «Ідоли», повістей «Плем'я Ярри», «Сповідь після смерті» та ін. Член Полтавської спілки літераторів (1991) та Національної спілки письменників України (1995). Лауреат Всеукраїнської літературної премії імені В. Г. Короленка (2003), Літературно-мистецької премії імені Володимира Малика (2017), Премії Полтавської обласної ради імені Феодосія Рогового (2020). Почесний громадянин Полтавського району (2005). Помер 17 лютого 2022 року, похований у Полтаві. Ще за життя Володимир Карпенко передавав до бібліотеки музею свої книги, що видавалися у Полтаві. Він також заповів членам родини передати на зберігання до музею зібрану ним геологічну колекцію. Після смерті Володимира Пилиповича спадкоємці виконали його заповіт, а разом із колекцією передали також ряд документів, із яких і утворився Особовий фонд Володимира Карпенка – Фонд 32. Поки що у ньому налічується лише 5 справ. Це публікації В. Карпенка у періодичних виданнях, біографічні відомості про нього, фотокопії його особистих документів та матеріали з увічнення пам'яті [10]. Науковці музею вшановують пам'ять Володимира Пилиповича, підтримують контакти із рідними, спадкоємцями і мають сподівання, що у майбутньому фонд буде доповнюватися новими надходженнями.

Особовий фонд Валентини Волошиної – Фонд №34, створений у жовтні 2024 року, налічує 19 справ, серед яких альбоми, світлини, газети і газетні вирізки, рукописні і машинописні документи 1924–2010 років [11].

Волошина Валентина Омелянівна (1935 – 2019) - журналістка, працівниця видавничої сфери, краєзнавець, членкиня Національної спілки журналістів України. Народилась в Полтаві, в сім'ї службовців. Навчалася в Полтавській середній школі № 16, потім на історико-філологічному факультеті Полтавського педагогічного інституту, по закінченню якого, у 1958 році, була направлена в редакцію районної газети «Правда Зіньківщини». Через рік її запросили очолити відділ учнівської молоді в газеті «Комсомолец Полтавщини» [4]. З 1963 року В. Волошину перевели на видавничу роботу: редактором, потім старшим редактором а з 1970 р. – начальником редакційно-видавничого відділу облполіграфвидаву. Але журналістику вона не залишала ніколи. В архіві зберігаються 358 газетних вирізок з місцевих і республіканських газет за 1958 – 2010 роки із статтями В.О. Волошиної. Вирізки наклеєні в хронологічному порядку в альбоми власноручно Валентиною Омелянівною.

Серед героїв її нарисів – славні сучасники: заслужений лікар УРСР, хірург Г. Г. Сініченко, педагоги В.Я. Савельєв, С.Ю. Ричка, П.Т. Максименко, К.О. Щербак, митці В. М. Скакун, В. Кашперский, Н. Ножинова та інші.

На початку 2000-х років порушує питання значення для сучасників історичних постатей А. С. Макаренка, В. Г. Короленка, І. П. Котляревського, Г. С. Сковороди

Одним із улюблених журналістських жанрів Валентини Волошиної були подорожні нотатки із туристичних мандрів Вона багато подорожувала і по країні, і за кордоном: по Казахстану, Середній Азії, Поділля, Полісся, Прикарпаттю, Росії, Польщі, Криму, Кавказу, Карелії. Більшість подорожей здійснювалися спеціальними молодіжними туристичними потягами, для яких Валентина Волошина була першим розробником і провідником шляхової інформації, виконувала роль радіожурналістки. Фотозвіти з усіх подорожей Валентина Омелянівна оформлювала у вигляді альбомів, вісім з яких наявні у Особовому фонді (Спр.34–06; 34–07; 34–09 – 34–14).

Валентина Омелянівна була вірним другом Полтавського краєзнавчого музею. Завдяки її сприянню побачило світ чимало музейних видань. Її статті – невичерпне джерело краєзнавчої інформації – інколи підказували музейним працівникам напрямки подальших наукових пошуків, вона була частою гостею краєзнавчих конференцій, музейних заходів, авторкою статей у музейних збірниках. В. О. Волошина також є авторкою тематичних екскурсій Полтавським краєм (про А.С. Макаренка, Г.С. Сковороду, полтаців-учасників визволення України від німецько-фашистських окупантів).

За її сприяння як посадовиці облполіграфвидаву в Полтаві вперше в Україні започаткували серії кольорових краєзнавчих плакатів «Полтава літературна», «По гоголівських місцях», «Музей Поле Полтавської битви» та інші. Колеги згадували Валентину Омелянівну з великою пошаною і вдячністю як свою наставницю. З колективу очолюваного нею відділу вийшли такі відомі пізніше підприємці-видавці як Галина Михайленко, головний редактор видавництва «Полтавський літератор», Зінаїда Чернявська, Ганна Грибан [14].

Займала активну громадянську позицію. Готувала гострі, соціально значущі матеріали, підіймала злободенні питання шкільної освіти, культури, сімейного виховання. Інформаційно підтримувала боротьбу за створення в Полтаві симфонічного оркестру, займалася проблемами людей з інвалідністю, багатодітних сімей. Співпрацювала з благодійними газетами «Надія», «Добридень», «Повір у себе». Була активісткою створеної в Києві в 1990-х роках громадської організації «Діти війни».

Батько Валентини Волошиної, Омелян Степанович, економіст, розстріляний німецькими окупантами у 1943 році. Мама – Олександра Андріанівна Якименко, відмінник народної освіти УРСР, вчителька, завуч 17-ї полтавської школи. Її педагогічні напрацювання, зокрема досвід роботи з класним колективом, вивчали на кафедрі педагогіки ПДП ім. В.Г. Короленка. Бабуся – Марія Прохорівна Якименко – була хрещеною матір'ю Остапа Вишні. Валентина Омелянівна ретельно збирала і берегла сімейні реліквії і документи, цікавилася своїм родоводом. Тож до Особового фонду Валентини Волошиної

долучені також збережені нею оригінальні документи її рідних за 1924–1991 рр. Окрема справа складається із епістоліріїв Якименко О. А. і Волошиної В. О. Частина найбільш цінних документів передана на зберігання до Фондів музею.

На чисельних чорно-білих світлинах, які зберігаються у справах Особового фонду, крім самої Валентини Волошиної, членів її родини, також можемо впізнати колег – журналістів, письменників, видавців: Петра Ротача, Олеся Юренка, Миколу Іщука, Федора Гаріна, Пилипа Бабанського, Павла Усенка та інших, що значно збільшує наукову цінність Фонду для дослідників.

В. О. Волошина померла в Полтаві 2019 року, не залишивши спадкоємців. Усі документи, що становлять Особовий фонд, були передані до музею в жовтні 2024 року новими власниками квартири, у якій вона проживала.

Особові фонди наукового архіву Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського активно використовують науковці, вони є незамінним джерелом для виставкової, масової та дослідницької роботи музею.

Список використаних джерел

1. Акт № 88 від 10.07.2002; Акт №119 від 10.10.2002; Акт № 64 від 10.12.2003. Фонди ПКМ ВК.
2. Архівний фонд. Велика Українська Енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4>
3. Ворона П., Гаран О, Годзенко В. та інші. Не стало Петра Ротача. *Полтавський вісник*. 2007. № 25(936). 22 червня. С. 22.
4. Дениско Г. Дороги до людських сердець. *Комсомолец Полтавщини*. 1985. 5 травня. № 55(4303)
5. Іменний покажчик до Фонду 15 (персональний фонд О. Юренка) наукового архіву Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського / Укладач: Капко С. М. Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток : збірник наукових статей. Харків, 2021. Вип. XVI. С. 704–740.
6. Капко С. М. Епістолярія Олександра Юренка у науковому архіві Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. Полтавський краєзнавчий музей. Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: збірник наукових статей. Харків, 2021. Вип. XVI. С. 332–354.
7. Капко С. Колекція листівок із фонду Олександра Юренка наукового архіву Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського як

джерело делтіологічного дослідження. *До 150-річчя випуску першої поштової листівки*. Полтавський краєзнавчий музей: Маловідомі сторінки історії, музеєзнавство, охорона пам'яток: збірник статей. Харків, 2020. Вип. XV. С. 487–497.

8. НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Ф.12 (Особовий фонд Петра Ротача). Спр. 01 – 129.

9. НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Ф.15 (Особовий фонд Олеся Юренка). Спр. 01 – 439.

10. НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Ф.32 (Особовий фонд Володимира Карпенка). Спр. 01–05.

11. НА ПКМ імені Василя Кричевського. – Ф.34 (Особовий фонд Валентини Волошиної). Спр. 01–19.

12. Олесь Юренко. *Літературна Україна*. 1990. 24 трав. С. 8.

13. Робота з документами особового походження. Методичний посібник/
Автори-укладачі: Л. О. Драгомірова І. М. Мага, З. О. Сендик,
К. Т. Селіверстова, Н. М. Христова. Київ, 2009.

URL: https://undiasd.archives.gov.ua/doc/doc_osob_pohod.metod_rec.pdf

14. Чернов А. Служила людям, а не владі. *Вечірня Полтава*. 2010. 24 листопада. № 47(926). С. 8.